

Ю. В. Желіховська
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 347.961.4

КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ НОТАРІАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

*Досліджується поняття нотаріального провадження.
Аналізуються різні точки зору щодо класифікації нотаріальних
проваджень за різними підставами, критеріями, етапами
розвитку правовідносин, залежно від впливу нотаріальних
проваджень на розвиток правовідносин тощо.*

Ключові слова: нотаріус, нотаріальне провадження, правові концепції, вчинення нотаріальних дій, посвідчення правочинів, вжиття заходів до охорони спадкового майна, вчинення виконавчих написів, вчинення протестів векселів, пред'явлення чеків до платежу, посвідчення неоплати чеків.

Для того, щоб дослідити питання класифікації нотаріальних проваджень при вчиненні нотаріусами нотаріальних дій слід висвітлити значення поняття “нотаріальне провадження” загалом. Проте на сьогодні день визначення зазначеного поняття становить дискусійне питання: у наукових джерелах зустрічаються ототожнення понять “нотаріальне провадження” і “нотаріальний процес”.

На нашу думку, під поняттям нотаріального провадження слід розуміти сукупність послідовно вчинюваних нотаріальних дій, що мають юридичне значення, з метою надання їм юридичної вірогідності та послідовного процесу його оформлення.

Аналізуючи положення Закону України “Про нотаріат”, є можливість визначити критерії класифікації нотаріальних проваджень за різними підставами, хоча в юридичній літературі виділяється лише один спосіб класифікації.

Питанням дослідження класифікації проваджень в нотаріальній діяльності займалися видатні вчені, серед яких К. С. Юдельсон, В. Н. Аргонов, З. А. Іскендеров, І. А. Кесарева, С. Я. Фурса.

Метою статті є дослідження видів проваджень у нотаріальній діяльності та класифікація їх за певними критеріями.

Спроби більшості вчених процесуалістів розробити класифікацію нотаріальних проваджень зумовлюються намаганнями авторів визначити певні шляхи дослідження правових концепцій для окремих груп нотаріальних проваджень [1, с. 119]. Так, В. Н. Аргоновим пропонується поділяти нотаріальні дії на обов'язкові та необов'язкові. Критерій розмежування між цими групами за його позицією полягає в тому, що деякі суб'єктивні права неможливо реалізувати без їх нотаріального оформлення, а інші цілком залежать від волі фізичних та юридичних осіб [2, с. 37]. Але така підстава для класифікації в більшості випадків є умовною, оскільки як в обов'язкових, так і в необов'язкових провадженнях присутнім є принцип диспозитивності. Не існує прав, які особа зобов'язувалася б реалізувати. Право на звернення до нотаріальних органів вважається обов'язковим залежно від об'єкта правочину та його договору, але залежить від волевиявлення заявника [1, с. 119].

К. С. Юдельсон у своїй класифікації виділяє:

- а) посвідчення правочинів;
- б) засвідчення безспірних обставин;

- в) охоронні дії;
- г) встановлення правового положення відсутнього;
- д) підтвердження майнових прав;
- е) забезпечення зобов'язань;
- ж) сприяння виконанню зобов'язань;
- з) забезпечення доказів; и) примус до виконання безспірних обов'язків [1, с. 119].

Однак така класифікація є далекою від досконалості. Так, в деяких випадках вона орієнтована на дуже широкі напрямки (засвідчення безспірних обставин), а в інших — на конкретні нотаріальні провадження (посвідчення правочинів) або на дуже вузькі напрямки (сприяння виконанню обов'язків). Крім того, виділення великої кількості груп є нераціональним.

Цікавий підхід пропонують З. А. Іскендеров та І. А. Кесарева [3, с. 65–68], які класифікують нотаріальні провадження за етапами розвитку правовідносин і виділяють чотири групи таких проваджень:

1. Провадження, спрямовані на виникнення і підтвердження правовідносин:
 - а) посвідчення правочинів;
 - б) видача свідоцтв про право на спадщину;
 - в) видача свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя.
2. Провадження, спрямовані на забезпечення і здійснення цивільних правовідносин:
 - а) накладання заборони на відчуження нерухомого майна;
 - б) прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів; в) вчинення виконавчих написів;
 - г) вчинення протестів векселів;
 - д) пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків.
3. Провадження, що мають охоронне значення: вжиття заходів до охорони спадкового майна;
4. Провадження універсального характеру, які прямо або опосередковано стосуються різних правовідносин:
 - а) засвідчення вірності копій документів і виписок з них;
 - б) засвідчення справжності підпису на документах;
 - в) засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу;
 - г) посвідчення факту перебування громадянина в певному місці;
 - д) посвідчення факту тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці;
 - е) вчинення морських протестів;
 - е) передача заяв фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам;
 - ж) прийняття документів на зберігання.

Близькою до розглянутої класифікації є пропозиція Р. Г. Кочар'янца будувати систему нотаріальних функцій з урахуванням впливу нотаріальних проваджень на розвиток правовідносин. Аналізуючи поняття “нотаріальні функції” і “нотаріальні дії”, дослідник прийшов до висновку, що в законі ці поняття безпідставно ототожнюються, і визначив відношення між нотаріальними функціями і нотаріальними діями, яке, на його думку, полягає в тому, що нотаріальні дії є формою реалізації нотаріальних функцій. У класифікації, запропонованій Р. Г. Кочар'янцем [4, с. 12–14], визначено коло нотаріальних дій через реалізацію нотаріальних функцій:

1. Нотаріальні дії, спрямовані на реалізацію функції виникнення правовідносин:
 - а) посвідчення договорів;
 - б) посвідчення довіреностей;

в) посвідчення заповітів.

Зазначена нотаріальна функція реалізується у випадках, коли закон надає нотаріальному оформленню обов'язковості: правочин не дійсний, оскільки він не посвідчений нотаріусом.

2. Нотаріальні дії, спрямовані на реалізацію функції підтвердження наявних правовідносин:

- а) видача свідоцтва про право на спадщину;
- б) видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя;
- в) видача свідоцтва про придбання жилого будинку з прилюдних торгів.

На відміну від попередньої, ця функція реалізується вже після виникнення правовідносин, і нотаріальне оформлення не є юридичним фактом, необхідним для його виникнення. Однак встановлення державного контролю за оформленням правовідносин, які вже виникли, є гарантією їх законності.

3. Нотаріальні провадження, спрямовані на реалізацію функції забезпечення суб'єктивних прав:

- а) вживання заходів до охорони спадкового майна;
- б) накладання заборони на відчуження нерухомого майна;
- в) забезпечення доказів;
- г) вчинення морських протестів;
- г) прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів;
- д) посвідчення фактів.

4. Нотаріальні провадження, спрямовані на реалізацію функції примусового виконання зобов'язань, які становлять зміст правовідносин:

- а) вчинення виконавчих написів;
- б) вчинення протестів векселів;
- в) посвідчення неоплати чеків.

5. Нотаріальні провадження, спрямовані на реалізацію функції допоміжного характеру:

- а) засвідчення справжності підпису на документі;
- б) засвідчення вірності копій документів і виписок з них;
- в) засвідчення вірності перекладу документу з однієї мови на іншу;
- г) передача заяв громадян та організацій іншим громадянам й організаціям;
- д) прийняття документів на зберігання.

Слід визнати класифікацію нотаріальних проваджень за їх цілеспрямованістю та змістом, яка запропонована групою науковців. Згідно з цією класифікацією всі нотаріальні провадження поділяють на чотири групи [5, с. 10]:

- 1) нотаріальні провадження, спрямовані на посвідчення безспірного права;
- 2) нотаріальні провадження, спрямовані на посвідчення і засвідчення безспірного факту;
- 3) нотаріальні провадження, спрямовані на забезпечення охорони майна та документів;
- 4) нотаріальні провадження, спрямовані на надання документам виконавчої сили.

До першої групи виділених нотаріальних проваджень зараховуються нотаріальні провадження, пов'язані з видачею свідоцтв. Об'єктом охорони при розгляді подібних справ є наявні суб'єктивні права осіб. Нотаріус підтверджує суб'єктивні права осіб, причому дії нотаріуса не мають правоутворювального значення, а спрямовані на підтвердження наявного права.

До групи нотаріальних проваджень, спрямованих на посвідчення і засвідчення безспірного факту, зараховують посвідчення правочинів, посвідчення факту, що особа є живою, посвідчення факту перебування особи в певному місці, посвідчення факту передачі заяви фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам, прийняття у депозит грошової суми чи цінного папера. До цієї ж групи зараховують дії, спрямовані на засвідчення фактичних даних: вірності копій

документів і витягів із них, справжності підписів на документах, вірності перекладів документів з однієї мови на іншу, вчинення морських протестів. Об'єктом охорони при розгляді подібних нотаріальних справ є законні інтереси, суть яких полягає в наданні юридичної вірогідності певним фактам [6, с. 20].

У групі нотаріальних проваджень, спрямованих на забезпечення охорони майна і документів, виділяються:

- а) вживання заходів до охорони спадкового майна;
- б) прийняття на зберігання документів;
- в) накладання заборони на відчуження нерухомого майна.

Об'єктом охорони при розгляді подібних нотаріальних справ є забезпечення збереженості певних матеріальних об'єктів. До групи нотаріальних проваджень, спрямованих на надання документам виконавчої сили, зараховують вчинення виконавчого напису, опротестування векселів, пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків.

Щодо останньої, четвертої групи, то ми вважаємо, що провадження, спрямовані на надання документам виконавчої сили, не відповідають змісту нотаріальної діяльності, оскільки виходять за межі безспірної юрисдикції. Із трьох нотаріальних проваджень, які входять до цієї групи, тільки вчинення виконавчого напису спрямовано на надання документам виконавчої сили.

Протест векселя і посвідчувальний напис про неоплату чеку слід зараховувати до групи нотаріальних проваджень, спрямованих на посвідчення безспірного факту. У цьому випадку маємо на увазі безспірний факт невиконання зобов'язання, який, незважаючи на це, не є безспірним фактом порушення права, оскільки висновок про правомірність чи неправомірність невиконання зобов'язання виходить за межі компетенції нотаріату [7, с. 18–20]. Такий висновок можливий лише внаслідок здійснення вищої юрисдикційної діяльності — правосуддя, яке здійснюється від імені держави на підставі Конституції України виключно судами. А делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається [8].

Автор погоджується з позицією С. Я. Фурси щодо доктрини комплексного підходу до вчинення нотаріальних дій з метою об'єднання їх в один нотаріальний процес, але вважає необхідним приділити значну увагу окремим нотаріальним провадженням для виявлення та встановлення характерних особливостей окремих їх груп. Це положення в подальшому надасть можливість говорити про створення єдиного порядку їх вчинення і лише після цього — про умови їх об'єднання в один нотаріальний процес [1, с. 120].

Класифікація нотаріальних проваджень має як теоретичне, так і практичне значення. Групуючи нотаріальні провадження за певними ознаками, ми вивчаємо їх матеріальну та процесуальну природу, що надає можливість говорити про подальший розвиток теорії нотаріального процесу та її вплив на становлення і вдосконалення законодавства про нотаріат.

С. Я. Фурса виділяє такі підстави для класифікації нотаріальних проваджень, а саме:

- 1) за моментом вчинення нотаріального провадження (до правопорушення — правоохоронні, а після — правозахисні);
- 2) за правовим змістом і метою нотаріального провадження;
- 3) за порядком вчинення нотаріального провадження;
- 4) за строками зберігання нотаріальних документів;
- 5) за кількісним складом учасників нотаріального процесу [1, с. 120].

Як впливає з проведеного функціонального аналізу виконуваних нотаріусами повноважень, провадження можна поділяти на правоохоронні, які вчиняються до правопорушення, та спрямовані на попередження його виникнення (передача заяв, передача документів на зберігання, посвідчення певних юридичних фактів тощо), а

також правозахисні, які вчиняються з метою усунення вчинених правопорушень (протести векселів, виконавчі написи, охорона спадкового майна тощо).

Правовий зміст і мета нотаріального провадження як ознака нотаріального процесу може бути розкрита саме через призму запропонованої в юридичній літературі та уточненої класифікації нотаріальних проваджень на чотири великі групи. Об'єднання нотаріальних проваджень у ці групи надасть можливість говорити про спільні та характерні тільки для цієї групи властивості [1, с. 120].

До *першої групи* належать посвідчення та засвідчення безспірних фактів, а саме: посвідчення правочинів (договори, заповіти, доручення та інші); засвідчення вірності копій документів та виписок з них; засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу; засвідчення справжності підпису на документах [9]; посвідчення факту перебування фізичної особи в певному місці; посвідчення факту, що громадянин є живим [9]; посвідчення тотожності фізичної особи з особою зображеною на фотокартці; посвідчення часу пред'явлення документа; передача заяв фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам та видача свідоцтва про передачу такої заяви; видача дублікатів документів, що зберігаються у справах нотаріальної контори; прийняття в депозит грошових сум та цінних паперів [10]; вчинення морських протестів [9].

До *другої групи* можна віднести посвідчення безспірного права: видача свідоцтва про право на спадщину [10]; видача свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя; видача свідоцтва про придбання нерухомого та рухомого майна з прилюдних торгів [10].

Третю групу складають вчинення виконавчих написів (на оригіналах документів, що встановлюють заборгованість) [10], вчинення протестів векселів; пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків.

Четверту групу складають охоронні нотаріальні дії: вжиття заходів до охорони спадкового майна, накладання заборони відчуження нерухомого майна, прийняття документів на зберігання.

Також виділяють чотири види нотаріальних проваджень [11, с. 29].

До *першої групи* можна віднести посвідчення:

- 1) факту перебування громадянина в певному місці;
- 2) факту, що громадянин є живим;
- 3) тотожності громадянина з особою зображеною на фотокартці;
- 4) часу пред'явлення документа;
- 5) передачі заяв фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам і видачі свідоцтва про передачу такої заяви;
- 6) прийняття в депозит грошових сум та цінних паперів; вчинення морських протестів.

Аналізуючи ці види проваджень, є можливість зробити висновок, що посвідчення безспірних фактів полягає у встановленні нотаріусом існування факту, перевірки особи громадянина, яка звернулася за посвідченням цього факту, та надання йому юридичної вірогідності [1, с. 121].

До *другої підгрупи* потрібно віднести посвідчення правочинів, яке полягає у перевірці нотаріусом їх законності, встановлення осіб, перевірку їх дієздатності та правоздатності, роз'яснення сторонам наслідків укладення правочинів.

До *третьої підгрупи* відносять засвідчення безспірних фактів, а саме: засвідчення вірності копій документів та виписок з них; засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу, засвідчення справжності підпису на документах; видача дублікатів документів, що зберігаються у справах нотаріальної контори [1, с. 123].

За порядком вчинення нотаріального провадження існує можливість розрізнити нотаріальні провадження, які вчиняються в один етап (наприклад, щодо вжиття заходів по охороні спадкового майна в Законі передбачено, що заходи щодо охорони спадкового майна тривають до прийняття спадщини всіма спадкоємцями або

державою; нотаріальне провадження щодо передачі заяв громадян, підприємств, установ та організацій) та провадження, вчинення яких здійснюється у декілька етапів (до багатетапних нотаріальних проваджень належать такі: передача заяв фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам; прийняття в депозит грошових сум та цінних паперів; вчинення морських протестів; видача свідоцтва про право на спадщину; пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків; вжиття заходів до охорони спадкового майна; накладання заборони відчуження нерухомого майна; прийняття документів на зберігання).

Класифікація за строками зберігання нотаріальних документів дозволяє виділити такі строки, які впливатимуть на віднесення нотаріальних проваджень до певних груп, залежно від тривалості зберігання нотаріальних актів: менше 10 років, тимчасового зберігання до 75 років; постійного зберігання [1, с. 126].

Тому, з огляду на все наведене вище, можна дійти висновку, що нотаріальна форма охорони цивільних прав та інтересів має чіткі та визначені провадження. Однак більш чітко ця форма у матеріально-правовому розумінні може бути деталізована не стільки у провадженнях, скільки у своїх способах нотаріальної охорони, до яких відповідно до попереднього аналізу ми віднесли б:

1. Прийняття на зберігання (депозит) (прийняття на зберігання документів; прийняття в депозит грошових сум та цінних паперів).

2. Вчинення посвідчення юридичних фактів (посвідчення фактів, що фізична особа є живою; посвідчення факту тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці; посвідчення фактів, що фізична особа перебуває у певному місці; посвідчення часу пред'явлення документів).

3. Вчинення дій, спрямованих на охорону цивільних прав та інтересів щодо спадкового майна.

4. Вчинення виконавчого напису на борговому документі (стягнення заборгованості за нотаріально посвідченими угодами, що передбачають сплату грошових сум, передачу, або повернення майна, а також право звернення стягнення на заставлене майно; стягнення заборгованості за векселями, опротестованими нотаріусами в установленому порядку).

5. Накладення заборон щодо відчуження (накладення заборони щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно); накладення заборони щодо відчуження транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації).

І саме в такому аспекті відповідно до визначених способів нотаріальної охорони розглядається участь нотаріуса у відносинах щодо охорони цивільних прав та інтересів учасників цивільних відносин.

Список використаних джерел

1. *Фурса, С. Я.* Спирні питання нотаріальної науки і практики [Текст] / С. Я. Фурса // Підприємництво, господарство і право. — 2002. — № 1. — С. 36–39.
2. *Аргунов, В. В.* Судебный приказ и исполнительная надпись [Текст] / В. В. Аргунов // Российская юстиция. — 2008. — № 7. — С. 31–35.
3. *Искандеров, З. А.* Сущность советского нотариата и классификация нотариальных действий [Текст] / З. А. Искандеров // Вопросы охраны прав личности в укреплении социалистической законности : материалы научной конференции (март 1966 г.) / [редкол. : В. М. Манохин, В. А. Соколов ; отв. ред. : А. Л. Цыпкин, К. С. Юдельсон]. — Саратов, 1966. — С. 65–68.
4. *Красавчикова, Л. О.* Личная жизнь граждан под охраной закона [Текст] / Л. О. Красавчикова. — М. : Юридическая литература, 1983. — 160 с.
5. *Авдеенко, Н. И.* Нотариат в СССР [Текст] : [учебн. пособ.] / Н. И. Авдеенко, М. А. Кабаков. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1984. — 143 с.
6. *Мельник, І. С.* Правове регулювання нотаріального провадження щодо опротестування векселя [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / І. С. Мельник. — К., 2008. — 18 с.

7. Гвоздик, В. Застосування Єдиних та державних реєстрів інформаційної мережі Мінюсту при вчиненні виконавчого напису нотаріусами [Текст] / В. Гвоздик // Нотаріат для Вас. — 2008. — № 6. — С. 18–20.
8. Конституція України від 26.06.1996 р. № 254к/96–ВР [Текст] // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
9. Про затвердження бланків квитанційних книжок форм № 1, № 5, № 47, № П–2, вимог щодо виготовлення та Інструкції про порядок обліку та застосування квитанційних книжок у філіалах підприємства поштового зв'язку та їхніх структурних підрозділах : наказ Державного комітету зв'язку від 07.12.98 р. [Електронний ресурс] НАУ–online. — URL : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0314-99>.
10. Про мови в Українській РСР : Закон Української РСР від 28.10.1989 р. № 8312–ХІ [Текст] // ВВР УРСР. — 1989. — № 45. — Ст. 631.
11. Єфіменко, Л. В. Ступінь дослідженості питань нотаріату як органу (інституту) охорони цивільних прав у правовій науці [Текст] / Л. В. Єфіменко // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2011. — № 8–9. — С. 27–39.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 12 від 28 травня 2012 року)*

Надійшла до редакції 19.06.2012

Желиховская Ю. В. Критерии классификации нотариальных производств

Исследуется понятие нотариального производства. Анализируются различные точки зрения по классификации нотариальных производств по различным основаниям, критериями, этапами развития правоотношений, в зависимости от влияния нотариальных производств на развитие правоотношений.

Ключевые слова: *нотариус, нотариальные производства, правовые концепции, совершение нотариальных действий, удостоверение сделок, принятие мер к охране наследственного имущества, совершение исполнительных надписей, совершение протестов векселей, предъявление чеков к платежу, удостоверение неоплаты чеков.*

Zhelikhovska, Yu. V. The Criteria for the Classification of Notarial Production

We investigate the notion of notarial production. Different points of view on the classification of notarial production for various reasons, criteria, stages of development of relations, depending on the impact on the development of notarial production relations.

Key words: *notary public, notary production, legal concepts, the commission notary, license transactions, the adoption of measures for the protection of the estate, commission executive inscriptions, the commission notes the protests, the presentation of checks for payment, a certificate of non-payment checks.*

